

ΤΑ ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΙΔΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΚΟΖΑΝΗΣ ΩΣ ΒΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΙΔΙΟΡΡΥΘΜΙΕΣ ΤΟΥΣ

Ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά φαινόμενα της κοινωνικής ζωής ενός τόπου είναι και η γλώσσα με την οποία επικοινωνούν οι άνθρωποι μεταξύ τους. Η ζωντανή επικοινωνία είναι ο καθημερινός προφορικός λόγος, ενώ η γραπτή, όπως και η μαγνητοφωνημένη σήμερα ομιλία, είναι γλώσσα τόσο του παρόντος, όσο και του παρελθόντος.

Η ελληνική γλώσσα είναι η γλώσσα με την αρχαιότερη γραπτή ιστορία στην Ευρώπη. Παράλληλα όμως ο ελληνικός λαός δεν έπαυσε να την ομιλεί όλο το διάστημα της μακραίωνης ιστορίας του, γι' αυτό και η ιστορία του ελληνικού έθνους είναι μαζί και η ιστορία της γλώσσας του.

Πριν από έναν ακριβώς αιώνα —το 1892— ο ιδρυτής της Γλωσσολογίας στην Ελλάδα Γεώργιος Χατζιδάκης προλόγισε το βιβλίο: Αρχαία της νεωτέρας ελληνικής γλώσσας¹, τιμώντας τις εργασίες δυο συμπατριωτών μας που ήταν μαθητές του: του Καταφυγιώτη Ιωάννη Τσικοπούλου² και του Βελβεντινού Ευθυμίου Μπουντώνα³.

Εξηγώντας εκεί την αξία της μελέτης της νεώτερης ελληνικής γλώσσας και ειδικότερα των διαλέκτων και των ιδιωμάτων της, έγραψε επιγραμματικά ότι αυτή είναι: *Τὸ ἀρχαῖον εἰς ὃ ἀπ' αἰῶνων αἰ παλαιότεραι γενεαὶ ἐναπέθησαν τὰς τύχας αὐτῶν*⁴.

Πράγματι, η μελέτη των γλωσσικών ιδιωμάτων του ελληνικού λαού μας βοηθεῖ να γνωρίσουμε γενικότερα τη ζωή: γεωργική, ποιμενική, ναυτική κλπ. των ανθρώπων που τα μιλούν. Μαθαίνουμε για τις παραδόσεις του για τη θρησκεία, τα έθιμα για τη γέννηση, τη βάφτιση, τον γάμο, τον θάνατο, τις προλήψεις και δεισιδαιμονίες του. Γνωρίζουμε τη σοφία του στις παροιμίες και τα αποφθέγματα, την ευστροφία του πνεύματός του στις σκωπτικές διη-

---

1. Αρχαία της νεωτέρας ελληνικής γλώσσας, εκδιδόμενα υπό του Συλλόγου «ΚΟΡΑΗ», τόμος Α' - τεύχος Α' και Β', Αθηναίον 1892. Εδώ περιλαμβάνεται ως Πρόλογος: Έκθεσις περί των εις τον γλωσσικόν διαγωνισμόν του Συλλόγου Κοραΐα υποβληθέντων πονημάτων (σελ. ε' - λ' αναγνωσθείσα υπό του Εισηγητού Γ. Ν. Χατζιδάκη).

2. Ι. Τσικοπούλου, *Μελέτη περί Λεξικού της καθ' ημάς δημόδους γλώσσας*, Αρχαία κλπ., έ.α., σσ. 5-50.

3. Ευθ. Μπουντώνα, *Μελέτη περί του γλωσσικού ιδιώματος Βελβεντού και των περιχώρων αυτού*: Αρχαία κλπ., έ.α., σσ. 5-121.

4. Αρχαία κλπ., έ.α., σ. ε'.

γήσεις, στα ευθυμογραφήματα και στα ανέκδοτα και καθημερινά αστεία. Κι ακόμα τη λογοτεχνική του ικανότητα στα δημοτικά τραγούδια, στα μοιρολόγια και στα παραμύθια.

Μας βοηθάει τέλος να αφουγκραστούμε γενικά την ψυχή του, που είναι αστείρευτη πηγή έξυπνων και ζωηρών εκφράσεων και παρομοιώσεων. Είναι όλα αυτά τα χαρίσματα και ο πλούτος που ενέπνευσαν και εμπνέουν πάντοτε τους καλλιτέχνες του λόγου και τους δόκιμους ποιητές μας.

Μελετώντας τη γλώσσα των απλών ανθρώπων θα εννοήσουμε ότι όλος αυτός ο κόσμος ο αφανής δεν έπαυσε ποτέ να εργάζεται σωματικά και ψυχικά, ώστε να κερδίσει τελικά την αγάπη και τη συμπάθεια όλων μας⁵. Η καταγραφή και η γενικότερη συγκέντρωση του γλωσσικού αυτού υλικού είναι μια ιστορία, η οποία φυσικά δεν θα μας απασχολήσει σήμερα εδώ⁶.

Τα τοπικά γλωσσικά ιδιώματα της περιοχής του νομού Κοζάνης ανήκουν σε μια μεγάλη κατηγορία νεοελληνικών ιδιωμάτων, τα οποία στη Γλωσσολογία τα ονομάζουμε *βόρεια* νεοελληνικά ιδιώματα. Τα ιδιώματα αυτά χαρακτηρίζονται από το γεγονός ότι παρουσιάζουν δύο κύρια *φωνητικά* γνωρίσματα, πολύ γνωστά ακόμα και στους μη ειδικούς. Όμως όχι μόνο αυτοί, αλλά και οι ειδικοί ίσως να μην είναι σε θέση να τα περιγράψουν σωστά, όταν οι τελευταίοι δεν τα ομιλούν ή δεν τα μίλησαν ποτέ, αφού δεν τα έμαθαν από την παιδική τους ηλικία ως μητρική τους γλώσσα οι ίδιοι. Γι' αυτό, όταν οι πιο πολλοί λένουν ότι σήμερα στη βόρεια Ελλάδα «τρώνε» τα φωνήεντα, δεν γνωρίζουν ότι αυτό το πράγμα δεν γίνεται στην τύχη. Δεν μπορούν να φανταστούν ότι ακολουθείται μια διαδικασία, η οποία γίνεται με κάποια νομοτέλεια και κανόνες.

Συμβαίνει μάλιστα πολλοί από μας να ονομάζουμε την τοπική προφορική μας ομιλία «χωριάτικα», και, δίνοντας στη λέξη υποτιμητική σημασία, πιστεύουμε ορισμένοι ότι τάχα πρέπει να ντρεπόμαστε που τα μιλούμε. Και είναι αυτό φυσικό, γιατί πρόκειται για γλώσσα που την μιλούν απλοί άνθρωποι, άσχετα αν μέσα απ' αυτούς προέρχονται ύστερα και οι «μορφωμένοι». Και όμως πρόκειται για μια γλώσσα της καθημερινής ζωής του τόπου μας που δεν διαφέρει σε τίποτα από οποιαδήποτε γλώσσα. «*Η γλώσσα αυτή*», έγραφε πριν από έναν ακριβώς αιώνα ο Καταφυγιώτης φιλόλογος και Γυμνασιάρχης στις Σέρρες Ιωάννης Τσικόπουλος, *άτεχνίτευτος και άκαλλώπιστος, άληθής δέ και άυτοφνης, εΐνε ή φωνή τοῦ λαοῦ, ή γλῶσσα τοῦ Ἑθνους... ή φωνή αὔτη εΐνε ή μητρική γλῶσσα, ή γλῶσσα ήν και ή λογιωτέρα μερίς... φθέγγεται και λαλει, όσάκις πρός τοίς οίκειους μετ' οίκειότητος δια-*

5. Πβ. και Αρχειά κλπ., *έ.α.*, σ. 4β'.

6. Βλ. σχετικά: Ν. Ρ. Andriotis, *Lexikon der Archaismen in Neugriechischen Dialekten*, Wien 1974, σ. 7.

λέγεται... ή γλώσσα ήν και αυτοί οι λόγοι εύχερως έννοοῦσι και ένδομύχως και κατά βάθος συναισθάνονται. Και ο Τσικοπούλος καταλήγει: *κι' αν με λοῦξεις κι' αν με χτενίζεις, ξέρω ποιὰ μάννα μ' ἔκαμην*⁷.

Ας δούμε όμως τώρα τι ακριβώς είναι τα τοπικά βόρεια νεοελληνικά ιδιώματα. Αυτά δεν είναι τίποτα άλλο, παρά η εκάστοτε Κοινή Ελληνική, η δημοτική μας γλώσσα, κυρίως όπως αποτυπώνεται γραπτώς, με τη διαφορά όμως ότι εμείς οι βόρειοι Έλληνες στην καθημερινή μας προφορική επικοινωνία τη «μεταμορφώνουμε» περισσότερο από τους άλλους Έλληνες άλλων, κυρίως νοτίων, περιοχών, επειδή στη βιασύνη μας «κακομεταχειριζόμαστε», ας πούμε, ορισμένα άτονα φωνήεντα, είτε μεταβάλλοντας την προφορά τους, είτε ακόμα και παραλείποντάς τα («τρώγοντάς τα»). Το αποτέλεσμα ύστερα είναι να δημιουργούνται έτσι παράξενες, όπως θα δούμε λέξεις και φράσεις με τα συμπλέγματα των συμφώνων. Τι συμβαίνει λοιπόν; Οι γλωσσολόγοι διαπίστωσαν ότι, ειδικότερα στις περιοχές Στερεάς, Θεσσαλίας, Μακεδονίας, Θράκης και Ηπείρου, και σε ορισμένα νησιά του Αιγαίου, στην καθημερινή προφορική γλώσσα των κατοίκων λειτουργούν δύο γενικοί φωνητικοί νόμοι. Οι νόμοι αυτοί με συντομία είναι οι εξής⁸:

1. Όταν τα φωνήεντα *ε* και *ο* —όπως και αν ορθογραφούνται στον γραπτό λόγο, με *ε* ή *αι* και με *ο* ή *ω*, είναι άτονα, τότε εμείς το *ε* το προφέρουμε ως *ι* και το *ο* ως *ου*, ενώ όταν είναι τονισμένα δεν τα πειράζουμε. Λέμε π.χ. *ζιστός*, αλλά *ζέστα*, *νιρό*, αλλά *κρουνιέρ'*, *πιρίμι*, αλλά *πιριμένου*, *λιρώνου* αλλά *λέρα*, *ξινήτιά*, *ξινιτιμένους*, αλλά *ξένους* κλπ. και *κιρός* αλλά *καλουκαίρ'*, *λιμός* αλλά *κουντουλαίμ'ς*, *χιριτώ* αλλά *χαιριτι* κλπ. Λέμε επίσης: *ξινουδουχείου* αλλά *ξινουδόχους*, *Κουζάν'*, αλλά *Κόζιαν'*, *δρομιουλόγιου* αλλά *δρόμους*, *πουλιμιώ* αλλά *πόλιμιους*, και *χουρίζου* αλλά *χώρ'α*, *φουνάζου* αλλά *φώναξα* κλπ.

Πρόκειται για νόμο παλαιό και ισχυρό, ο οποίος, σύμφωνα με τη θεωρία που διατύπωσα κάποτε, ισχύει στις βόρειες ελληνικές περιοχές συνεχώς, τουλάχιστο από τον 3ο αι. π.Χ.⁹. Και δεν έχει εξαιρέσεις παρά μόνο όταν ο ομιλητής επηρεάζεται από την εκάστοτε Κοινή, γραπτή κυρίως, γλώσσα. Το βλέπουμε και σήμερα ότι κάθε λέξη —ελληνική ή ξένη που μπαίνει στη γλώσσα μας και που παρουσιάζεται για πρώτη φορά σε ένα βόρειο τοπικό ιδίωμα, αυτή θα ακολουθήσει πιστά τον νόμο αυτόν. Λέξεις π.χ. όπως *ετεροχρονισμός*, *Πανεπιστήμιο*, *τελεφερίκ*, *Χομεϊνί* κλπ. εμείς θα τις προφέρουμε: *ιτιροχρονισμός*, *Πανιπιστήμιου*, *τιλιφιρίκ*, *Χοιμείνι* κλπ. Ακόμα και τη ΔΕΗ

7. Γ. Τσικοπούλου, *Μελέτη* κλπ., *Αρχαία* κλπ., *έ.α.*, σ. 37.

8. Πβ. Α. Ι. Θαβώρη, «Θεσσαλονίκη - Σαλονίκη, Η ιστορία του ονόματος της πόλεως», περ. *Η Θεσσαλονίκη*, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1985, σ. 7.

9. Βλ. Α. Ι. Θαβώρη, «Τα προϋν(ε)κός του Ηρώνα και η παλαιότητα των γνωστών γνωρισμάτων των βορείων νεοελληνικών ιδιωμάτων», *Δωδώνη* 9 (1981) 401 κ.ε.

την προφέρουμε ΔΠ και τον ΟΤΕ ΟΥΤΕ! Είναι τέτοια η δύναμη του νόμου, ώστε πολλές φορές επαναφέρουμε σε ε και τα αρχικά κανονικά ι. Έτσι, ενώ λέμε τυρί ύστερα λέμε και μπατζιουτέρ', το κυδών' γίνεται μηλουκέδουνου κλπ.

Ερχόμαστε στον δεύτερο νόμο. Αυτός είναι ο εξής:

2. Όταν τα φωνήεντα της Κοινής Ελληνικής *ι* και *ου* —ανεξάρτητα αν το *ι* ορθογραφείται με *ι*, *η*, *υ*, *ει*, *οι*— είναι άτονα, εμείς τα άτονα αυτά *ι* και *ου* τις πιο πολλές φορές δεν τα προφέρουμε, τα «τρώμε». Έτσι λέμε κ'νώ (κινώ), ψ'λός (ψηλός), σκ'λί (σκυλί), χ'πώ (χτυπά), π'νώ (πεινώ), κ'λιά (κοιλιά) κλπ. ή β'νό (βουνό), κ'τί (κουτί), π'λί (πουλί), χ'νί (χουνί) κλπ. Ενώ τονισμένα δεν τα πειράζουμε. Λέμε: κίντσα, ψήλουσα, σκύλους, χτύπσα, πείνασα, ξικοιλιασα ή ξιρουβούν', παλιουκούτ', χαζουπούλ' κλπ.

Πολλές φορές το άτονο *ι*, μέσα στη λέξη και κυρίως στο τέλος, αφήνει ένα ίχνος της προφοράς του. Λέμε: αλ'φή, λ'νάρι', σκ'νί, ψ'λός, ή: βρύσ', γρά'Ο(φ, ^)', δί'Ο(ν, ^)', θε'Ο(σ, ^)', λύ'Ο(κ, ^)', πέφ'Ο(τ, ^)', πό'Ο(λ, ^)', χάρι' κλπ. Το *ου* όχι. Ενώ λέμε οι λύκ', τη γενική ενικού: του λύκου θα την προφέρουμε: τ' λύκ.

Ο νόμος αυτός όμως είναι γεμάτος από εξαιρέσεις, οι οποίες διαφέρουν από τόπο σε τόπο. Γι' αυτό και πολλές ιδιαιτερότητες οφείλονται στην προαιρετική αυτή εφαρμογή του νόμου. Γιατί όχι μόνο δεν αποβάλλονται πάντοτε και παντού τα ίδια άτονα *ι* και *ου*: λέμε άδικους, γυλιός, ζητώ, κοιτώ, κνηγώ, μιλώ, πάλι, τυρί, φιλινάδα, χιλιάρ'κου αλλά και άδ'κους, κ'τώ, μ'λώ, κλπ. ή αρκουδιάης, βουλή, βουλιούμι, δουλιφτάρ'ς, μουσείου κλπ., αλλά καμιά φορά αποβάλλονται και υστερογενή *ι* και *ου*, τα οποία δηλαδή παλαιότερα ήταν *ε* και *ο*. Λέμε: αμ'ψιός (από ανεψιός-ανιψιός), ζ'βγαριά (ξευγαριά-ζιβγαριά), απάν (επάνω-επάνου), ζ'μί (ζωμίον-ζομί), κάτ (κάτω-κάτου), κ'κιά (κοκκία-κουκιά), γκ'δούν' (κωδώνιον-κουδούνι), πίσ' - απού πίσ' (πίσω-πίσου) κλπ. Έτσι και η Θεσσαλονίκη έγινε Σαλονίξ'-Σαλονίκη (στ' Θισσαλονίξ' - στ' Θ'σαλονίξ' - στ' Τσαλονίξ' πβ. κάθισε-κάτσε¹⁰).

Είναι αυτονόητο επομένως ότι, από τη μια η υποχρεωτική και από την άλλη η συνηθισμένη εφαρμογή των δύο αυτών φωνητικών νόμων είναι η αφετηρία της δημιουργίας λέξεων ή προτάσεων με δυσπρόφερα συμφωνικά συμπλέγματα, έτσι ώστε όχι μόνο δυσύλλαβες, αλλά και μέχρι τετρασύλλαβες λέξεις ή φράσεις να καταντούν μονοσύλλαβες! Γι' αυτό και την προφορική μας αυτή ομιλία αποφεύγουμε να τη γράφουμε. Άλλωστε υπάρχει και το πρόβλημα της γραπτής αποδόσεως της προφοράς¹¹, το οποίο είχε επισημάνει

10. Α. Ι. Θαβώρη, «Θεσσαλονίκη - Σαλονίκη» κλπ., έ.α., σσ. 1-24.

11. Βλ. Γ. Χατζιδάκη, *Ακαδημικά Αναγνώσματα*, Αθήναι 1902, τόμ. Α', σσ. 201-285 (Περί του αδυνάτου της παραστάσεως των φθόγων).

πριν από έναν ακριβώς αιώνα και ο Ευθ. Μπουντώνας¹².

Όταν λοιπόν εμείς προφέρουμε: γρούν', κθάρ', μπγάδ', στιάρ', κλούρ', θ'κών' (πβ. και το λογοπαίγνιο: θ'κών' σκόν'), γνωρίζουμε νομίζω οι περισσότεροι ότι οι κανονικές λέξεις είναι: γουρούνι, κριθάρι, πηγάδι, σιτάρι, κουλούρι, σηκώνει κλπ. Και όμως δεν ενοχλούμαστε καθόλου που στη γρήγορη προφορική μας επικοινωνία τις τρισύλλαβες αυτές λέξεις τις μετατρέπουμε σε μονοσύλλαβες! Το ίδιο γίνεται και σε διάφορες φράσεις, όπως: τ' Λέν' (την Ελένη), τ' Νίκ' (του Νίκου), τ' λύκ (του λύκου - στ' λύκ του στόμα!), δ' Γιάν' ν' (του Γιάννη) κλπ. Στο Βελβεντό το παιδί του Ζίγγου, Κούτλου, Ντάγγου, Τζάτσου είναι: τ' Ζίγγ, τ' Κούτλ, τ' Ντάγγ, τ' Τζάτσ. Του Τσίμου (= Ευθυμίου), Τσιάμη είναι τ' Τσίμ, τ' Τσιάμ! Άλλωστε και οι φράσεις: τς έκς (τις έχεις), —η φράση: τς έχ' (τις έχει) μπορεί να μπερδευτεί με το Τσέχ' = οι Τσέχοι— στς έξι' (στις έξι), τά 'ξα (τα έξυσα), τά 'ψα (τα έψησα), ζνψ'λή (του πήρι ζ'ν ψ'λή, ενν. το τραγούδι - υψηλή μουσική κλίμακα ή ψιλή = λεπτή φωνή;) είναι κατανοητές στην περιοχή. Η φράση π.χ. τς έκς τς άσθ' δεν είναι μόνο Κοζανίτικη!

Είναι πολύ πιθανό, νομίζω, κάτι παρόμοιο να συνέβαινε και σε παλαιότερες εποχές στα μέρη μας, αφού, όπως είπαμε, τα φαινόμενα αυτά έχουν τις ρίζες τους τουλάχιστο στον 3ο αι. π.Χ.¹³. Επειδή όμως η προφορική ομιλία των απλών ανθρώπων δεν γραφόταν και τότε, όπως και σήμερα, γι' αυτό ελάχιστες μαρτυρίες έχουμε από τις τότε βόρειες ελληνικές διαλέκτους. Και τότε, ενώ οι νότιες διάλεκτοι λίγο ή πολύ καλλιεργήθηκαν κατά κάποιο τρόπο και ως γραπτός λόγος, η ομιλία των βορειότερων Ελλήνων: των Ακαρνάνων, των Αιτωλών, των Θεσσαλών και κυρίως των Μακεδόνων δεν καλλιεργήθηκε. Οι Μακεδόνες, ήδη από τον 5ο αι. π.Χ., καθιέρωσαν ως επίσημη γραπτή γλώσσα την Αττική διάλεκτο, εξ αιτίας της αίγλης που είχαν αποκτήσει εκείνο τον καιρό η διάλεκτος αυτή. Πρέπει λοιπόν να ήταν και τότε οι ίδιοι λόγοι, ώστε οι βόρειες αυτές διάλεκτοι να μη θεωρηθούν κατάλληλες για γραπτή γλώσσα. Οι Αιτωλοί π.χ. χαρακτηρίστηκαν από τον Θουκυδίδη *άγνωστοτάτοι γλώσσαν*, δηλ. ακαταλαβιστικοί¹⁴, η Λεσβιακή διάλεκτος ήταν κατά τον Πλάτωνα *βάρβαρη*¹⁵. Για τη διάλεκτο των Μακεδόνων έχουμε αρκετές μαρτυρίες, όπως και τους όρους: *μακεδονίζειν* και *μακεδο-*

12. Ευθ. Μπουντώνας, *Μελέτη* κλπ., σ. 15.

13. Α. Ι. Θαβώρη, «Τα προύν(ε)ικος» κλπ., *έ.α.*, σ. 420.

14. Α. Ι. Θαβώρη, «Η ελληνική διάλεκτος των αρχαίων Μακεδόνων και τα σημερινά νεοελληνικά ιδιώματα της Μακεδονίας (και της άλλης βόρειας Ελλάδας)», *Η Γλώσσα της Μακεδονίας*, Επιστημονική επιστasia - Εισαγωγή Γ. Μπαμπινιώτης, εκδ. Ολκός, 1992, σσ. 200-201 (ιδίως 201, σημ. 14, όπου βλ. Κ. Αμάντων, *Μικρά Μελετήματα, άρθρα και λόγοι*, Αθήνα 1940, σ. 109. *Μ.Ε.Ε.*, τόμος Ελλάς, σ. 79.

15. Πλάτ., *Πρωταγόρας*, 341c.

νιστί¹⁶. Ο Αλέξανδρος π.χ. σε στιγμή οργής *ἀνεβόα Μακεδονιστί* γράφει ο Πλούταρχος¹⁷. Οι Θεσσαλοί αντί *ὦ Ἄπολλον* έλεγαν *ὦ Ἄπλουν*, οι Λαρισαίοι αναφέρονται σε μια επιγραφή του 3ου αι. π.Χ. ως *Λασαίοι* και ο Ησύχιος γράφει *Λάσαν* την Λάρισαν, που δεν απέχει πολύ από το σημερινό: *Λάρσα*¹⁸. Ακόμα και οι Αττικοί το *τάλαν* το έκαναν *τάν*¹⁹.

Αυτά λοιπόν τα γενικά χαρακτηριστικά έχουν σήμερα και τα τοπικά γλωσσικά ιδιώματα της περιοχής του νομού Κοζάνης ως βόρεια. Ενδιαφέρον όμως είναι ότι τα ιδιώματα αυτά έχουν παράλληλα και τις τοπικές τους ιδιορρυθμίες, οι οποίες τα κάνουν να ξεχωρίζει κάπως το ένα από το άλλο. Πρόκειται κυρίως για τοπικές λέξεις και μερικές χτυπητές περιπτώσεις στη φωνητική και τη μορφολογία των λέξεων.

Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι η σημερινή κατάσταση των γλωσσικών ιδιωμάτων της περιοχής του νομού δεν είναι πια η ίδια που ήταν και πριν από τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο ή και παλαιότερα. Τότε οι επιμιξίες ανάμεσα στους κατοίκους γειτονικών κομποπόλεων και χωριών δεν ήταν πολλές και τα διάφορα γλωσσικά στοιχεία που δάνειζε ο ένας τόπος στον άλλο ήταν λίγα. Επομένως το σύνολο του πληθυσμού κάθε τόπου κρατούσε εντονότερα τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του προφορικού λόγου. Μετά τον πόλεμο όμως, όταν πλέον η επικοινωνία μεταξύ τους έγινε εύκολη με την πυκνή συγκοινωνία, έχουμε περισσότερες επιμιξίες και παράλληλα μετακίνηση μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού. Από το ένα μέρος ξενιτεμός και φυγή στα μεγάλα αστικά κέντρα και από το άλλο συρροή, στην πρωτεύουσα κυρίως του νομού, την Κοζάνη, νέου πληθυσμού, ιδίως προσφυγικού, από τις γύρω περιοχές και εγκατάσταση σ' αυτήν και πολλών οικογενειών υπαλλήλων από άλλες περιοχές της Ελλάδας. Όλα αυτά, κι ακόμα: το Σχολείο, οι Δημόσιες υπηρεσίες και τα μαζικά μέσα ενημερώσεως —ραδιόφωνο, τηλεόραση, εφημερίδες, που χρησιμοποιούν την Κοινή Νεοελληνική γλώσσα, πρέπει νομίζω να επέδρασαν σήμερα στη νόθευση των τοπικών ιδιωμάτων²⁰. Ακλόνητος πάντως πρέπει να έμεινε νομίζω ο ισχυρός νόμος της τροπής των ατόνων *ε σε ί* και *ο σε ου*: μπορεί να μη λέμε πια του *σκουλειό* συχνά, αλλά πάντως σίγουρα: του *σχουλειού!*

Ας δούμε τώρα ποια είναι τα κυριότερα τοπικά ιδιώματα στην περιοχή του νομού: Αυτά —όπως αναφέρονται και από τους παλαιότερους—, είναι:

16. Α. Ι. Θαβώρη, «Μακεδονίζειν και Μακεδονιστί», *Αφιέρωμα εις τον Κωνσταντίνου Βαβούσκου*, τόμ. Ε΄, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 23-28.

17. Πλούταρχου, *Βίος Αλεξάνδρου*, σ. 51.

18. Βλ. Α. Ι. Θαβώρη, «Το προύν(ε)ικος» κλπ., σσ. 422, 425 και 427.

19. Δημοσθένους λόγος, ΙΙΙ, 29 *ὦ τάλαν*, βλ. Ρ. Kretschmer, *Glotta* 1 (1909) 58.

20. Βλ. και Α. Ι. Θαβώρη, «Μορφολογικά μερικών ιδιωμάτων της δυτικής Μακεδονίας», *Α΄ Συμπόσιο Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού χώρου (Ηπειρος - Μακεδονία - Θράκη)* 25-30 Απριλίου 1976, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 75-76.

της Κοζάνης (ο Λεων. Παπασσιώπης το χαρακτηρίζει της παλιάς Κοζάνης), της Σιάτιστας, του Βελβεντού, του Καταφυγίου, των Σερβίων και του Μπλάτσιου. Φυσικά υπάρχουν και τα γύρω χωριά τους και οι οικισμοί με τις δικές τους επίσης ιδιαιτερότητες.

Οι ελληνόφωνοι Βλάχοι, επειδή τον χειμώνα μετακινούνταν και κατέβαιναν νοτιότερα προς τη Θεσσαλία μετέφεραν και από κει ορισμένα γλωσσικά στοιχεία των περιοχών εκείνων, καθώς γυρνούσαν «έποχιακάως... διά ξεκαλοκαίριασμα»²¹, όπως είναι π.χ. η χρήση του αρσενικού άρθρου *ι* στο Μπλάτσι, αντί του κανονικού *ου* (= *ο*) των γηγενών Μπλατσιωτών²².

Εξαιρούνται φυσικά οι προσφυγικοί πληθυσμοί (Μικρασιάτες, Πόντιοι κλπ.) και οι τυχόν ξενόφωνοι (τουρκόφωνοι, σλαβόφωνοι, βλαχόφωνοι), ιδίως όταν δεν είναι δίγλωσσοι. Όλοι αυτοί, κυρίως όπου η παρουσία τους ανάμεσα σε ντόπιους πληθυσμούς ήταν εντονότερη, πρέπει να έπαιξαν κάποιο ρόλο στη χαλαρότερη χρήση του παλαιού τοπικού ιδιώματος και πριν από τον πόλεμο. Στα Σέρβια π.χ. οι πρόσφυγες (επήλυδες)²³, όσο κι αν αφομοιώθηκαν από τους ντόπιους, όπως μας πληροφορεί ο (μακαρίτης πια) Αλέκος Τσιουκαρδάνης²⁴, πρέπει, μαζί με τους *επήλυδες*²⁵ και τους υπαλλήλους των δημοσίων υπηρεσιών (συνέχεια της τουρκικής διοικήσεως από το 1912 και εξής²⁶), να βοήθησαν, ώστε το τοπικό ιδίωμα να υποστεί μια χαλάρωση. Πάντως φαίνεται περιέργο που ο Ευθ. Μπουντώνας στην αξιόλογη μελέτη του για το ιδίωμα του Βελβεντού που δημοσιεύτηκε πριν από έναν ακριβώς αιώνα —1892— κάνοντας λόγο για τα ιδιώματα της περιοχής, δεν αναφέρει ιδίωμα Σερβίων, παρά μόνο Βελβεντού και περιχώρων, Καταφυγίου και Κοζάνης και Σιάτιστας²⁷.

Σήμερα πληροφορίες για τα ιδιώματα των περιοχών αυτών μπορούμε να αντλήσουμε, εκτός από τους ίδιους τους κατοίκους που τα μιλούν, κυρίως από κείμενα γραμμένα στην τοπική διάλεκτο από ταλαντούχους ντόπιους συγγραφείς που δεν είναι όλοι φιλόλογοι ή γλωσσολόγοι και που τα γνωρίζουν ως μητρική τους γλώσσα. Οι κυριότεροι που γνωρίζω είναι: Πι-

21. Μιχ. Αθ. Καλινδέρη, *Ο βίος της Κοινότητας Βλάτσης επί Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη (Μακεδονική Βιβλιοθήκη 58) 1982, σ. 23.

22. Στο ίδιο, σ. 353.

23. Μ. Μαλούτα, *Τα Σέρβια, ιστορική και λαογραφική επισκόπησης*, Θεσσαλονίκη 1956, σσ. 118, 119; για τους *επήλυδες*, σ. 136.

24. Αλ. Τσιουκαρδάνης, *Θλιμμένες αναμνήσεις από τα Σέρβια*, Σέρβια - Κοζάνης 1992, σσ. 12, 15 και 92. Πβ. Γ. Αδάμου, *Τα Σέρβια κατά την περίοδο 1882-1912*, Σέρβια, σσ. 86, 112.

25. Μ. Μαλούτα, *Τα Σέρβια*, σ. 136.

26. Μ. Μαλούτα, *Τα Σέρβια*, σσ. 118, 121.

27. Ευθ. Μπουντώνας, *Μελέτη κλπ.*, σ. 5. Πβ. και σ. 32, όπου αναφέρεται και λέξη από το Μπλάτσι (Βλάτσι).

τένης²⁸, Αλευράς²⁹, Παπασσιώπης³⁰, Ηλιαδέλης³¹ για τα Κοζανίτικα, Παπαναούμ³², Γιώβος³³, Κυρατζής³⁴ για τα Σιατιστινά, Μπουντώνας³⁵, Τσιανάκας³⁶ για τα Βελβεντινά, Σόρμος³⁷ για τα Καταφυγιώτικα. Αυτοί έγραψαν κυρίως ευθυμογραφήματα και ηθογραφίες ή παραμύθια. Επιστημονικές εργασίες έχουμε του Μπουντώνα³⁸ για το Βελβεντό —που είναι η παλαιότερη, αλλά και η πιο αξιόλογη—, του Τσοπανάκη³⁹ και της Μαργαρίτη-Ρόγκα⁴⁰ για τη Σιάτιστα, του Μιχ. Καλινδέρη⁴¹ για το Μπλάτσι. Για τα Σέρβια έχουμε τις παροιμίες και τα δημοτικά τραγούδια που καταχωρεί ο Μηνάς Μαλούτας στο βιβλίο του *Τα Σέρβια*⁴², και για το Καταφύγι χρήσιμο είναι το Λεξιλόγιο του Γ. Κρήτου⁴³, και οι εργασίες του Αστερίου Γκατζάρα⁴⁴ και του Κλεάνθη Νάστου (1971)⁴⁵.

Υπάρχουν λοιπόν ιδιαιτερότητες στα τοπικά αυτά ιδιώματα του νομού μας. Ενδιαφέρον μάλιστα είναι ότι οι ίδιοι οι κάτοικοι κάθε περιοχής είχαν από παλιά —και δεν ξέρω αν έχουν και τώρα— επίγνωση των γλωσσικών αυτών διαφορών. Γι' αυτό και πείραζε ο ένας τον άλλο όχι μόνο για άλλες ιδιότητες (Λασπιάδης, Ζιουναρίτις κλπ.), αλλά και ως προς τη γλώσσα, στις συναντήσεις τους. Ο Μπουντώνας αναφέρει ότι οι Βελβεντινοί κοροΐδευαν τους Κοζανίτες πως τάχα έλεγαν: *γείδα μιά 'ίδα αουπάν' ζ' γίενα ιουφύϋ'*,

28. Ζ. Πιτένη (Λιόλιου), *Κουζιανιώτ'κα μπέντια*, Αθήνα 1971.

29. Νάση Αλευρά, *Μ' είναι η μάνα μ'*, Κοζάνη 1964.

30. Λ. Παπασσιώπη, 1) *Η παλιά Κοζάνη*, 2) *Τότι κι τώρα*, 3) *Απ' ό,τ' απόμιν*, ποιήματα κλπ., Θεσσαλονίκη 1977, 4) *Αδοικίθ'κα*, Αναμνήσεις κλπ., Θεσσαλονίκη 1988.

31. Στρατής Ηλιαδέλης: διηγήματα (ευτράπελα) κατά καιρούς στα *Ελιμειακά*, τριμηνιαίο περιοδικό, έκδοση του Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης.

32. Δημ. Παπαναούμ, *Λαογραφικά Σιατίστης*, Μακεδονική Βιβλιοθήκη 27, Θεσσαλονίκη 1988. Πβ. Μ. Χατσιούλη, *Το Σιατιστινό γλωσσικό ιδίωμα*, Σιάτιστα 1992).

33. Γιάννη Γιώβου, *Μακεδονικά γκαργκάλια*, Νέα Υόρκη 1971.

34. *Σιατιστινά*, εξαμηνιαία ιστορική, λαογραφική, γλωσσολογική έκδοση του Συλλόγου Σιατιστινών Θεσσαλονίκης (Πβ. *Σιατιστινών μνήμη*, 1972).

35. Ευθ. Μπουντώνα, *Μελέτη* κλπ., σ. 118.

36. Τόλιου Τσιανάκα, *Βιβλινά Μασλάτσια*, Βελβεντό 1988.

37. *Καταφύγι*, εφημερίδα, όργανο της μορφωτικής ένωσης Καταφυγιωτών Κατερίνης «Το Φλάμπουρο».

38. Ευθ. Μπουντώνα, *Μελέτη* κλπ.

39. Α. Γ. Τσοπανάκη, «Το σιατιστινό ιδίωμα», *Μακεδονικά* 2 (1941-1952).

40. Μαριάννα Μαργαρίτη-Ρογκά, *Φωνολογική ανάλυση του σιατιστινού ιδιώματος* (διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη 1985.

41. Μιχ. Αθ. Καλινδέρη, *Ο βίος* κλπ.

42. Μηνά Μαλούτα, *Τα Σέρβια*. Πβ. και Συμπλήρωμα εκδόσεως 1956, Θεσσαλονίκη 1965 (παροιμίες στη σ. 67 κ.ε.).

43. Γ. Δ. Κρήτου, *Ιδιορρυθμίες και ιδιομορφίες της λαϊκής γλώσσας του Καταφυγιού Πιερίων* (*Σύνδεσμος Καταφυγιωτών «Τα Πιέριων»*), Θεσσαλονίκη 1984.

44. Αστ. Γκατζάρα, *Αντίλαλος από το Καταφύγι*, Θεσσαλονίκη 1954. Πβ. του ιδίου, *Καταφυγιώτικες ιστορίες και ανέκδοτα*, Θεσσαλονίκη 1990.

45. Κλ. Νάστου, *Καταφύγι Πιερίων Κοζάνης*, Θεσσαλονίκη 1971.

πό'κατσιν κί 'ένντσιν κ' έκαμιν 'ιδόπλου (είδα μια γίδα επάνω σ' ένα γεφύρι που έκατσεν και γέννησε και έκαμεν γιδόπουλο, σ. 28)⁴⁶. Την ίδια χρονιά (1892) και ο Καταφυγιώτης Γυμνασιάρχης Ι. Τσικόπουλος το λογοπαίγνιο αυτό «δι' οὐ ὑπό τῶν περιοίκων οἱ Κοζανῖται σκώπτονται», το αναφέρει ως: *γείδα μιὰ 'ίδα μ' ένα 'ιδούλ', πουκατ' σ' ένα 'ιουφύρ'*⁴⁷. Στα παιδικά μου χρόνια το λογοπαίγνιο αυτό έφτασε σε μένα ως: *γείδα μια 'ίδα πέρα 'π' του 'φύρ'*!. Ο Μπουντώνας μας λέγει ότι υπήρχαν και απαντήσεις των Κοζανιτών και ότι «ή αντίσκαωψις αὐτη προβαίνει εντός γλωσσικῶν ὁρίων ἐφ' ἱκανόν», δεν αναφέρει όμως καμιά. Δεν αποκλείεται να έλεγαν για τους Βελβεντινούς: *Λέν'μι λέν κι σύ σι λέν*, για την οποία φράση κάνει λόγο αλλού⁴⁸. Ο Τσικόπουλος μας πληροφορεί ότι οι Καταφυγιώτες αποκαλούσαν τους Βελβεντινούς *τσιοπέλου*⁴⁹, ίσως, λέγει, από τις τουρκικές λέξεις *τσελεπής* («κατά παραφθοράν ειρωνικῶς») ή «ὄπερ πιθανώτερον» από το *τσεπέλ* (= βαθύς). Ο Du Cange αναφέρει βέβαια ότι, κατά τον Μ. Crusius, οι Έλληνες ονομάζουν *τζοπέλου*⁵⁰, όσους στην αρχή ή στο τέλος των λέξεων χρησιμοποιούν το *τζ*, όμως αυτό δεν ισχύει για τους Βελβεντινούς. Απλώς είναι το τουρκικό *zerel* (τσεπέλ), αλλά με τη σημασία: αυτός που είναι γεμάτος λάσπες, τον «λασπιάη»! (βλ. Heuser-Şevket, Türkisch-Deutsches wörterbuch, Wiesbaden 1958, στη λ.).

Ας έρθουμε τώρα στις ιδιαιτερότητες. Οι κυριότερες στα γλωσσικά ιδιώματα της Κοζάνης είναι:

— Το αρσενικό άρθρο *ι*: *ι Γιάνντς*, *ι λίκους* ιδίως στις περιοχές Βελβεντού και Σερβίων. Στο Μπλάτσι οι Βλάχοι χρησιμοποιούν το *ι*, ενώ οι γηγενείς το *ου* (= *ο*), όπως στη Σιάτιστα και την Κοζάνη.

— Η τονισμένη κατάλ. *-ριά* και *-θιά* στην Κοζάνη κυρίως προφέρεται *-ρά* και *-θά*: *Απουκρά*, *βαρά*, *δικαρά* (πβ. και *χράζουμι*) και *βαθά*, *γρουθά*, *κουλουκθά* κλπ. Αντί *ου θιος* λέγουν *ου θος*, αλλά *τ' θιού*, *ικ θιού*. Να πως το τώρα προήλθε από το *τηώρα* (τῆ ὥρα αὐτή).

— Οι προστακτικές σε *-σας* αντί *-θήτε*: *κοιμήσας*, *ντύσας*, *στάσας*, *τουμπακιάσας*, *φ'λήσας* κλπ. στην Κοζάνη, Σιάτιστα, Μπλάτσι (όπως και στο Βόϊο, Καστοριά, Δυτ. Ήπειρο), κατά τα: *γεία σας*, *φτού σας* κλπ.⁵¹.

— Σχεδόν σε όλες τις περιοχές γνωστές είναι οι προστακτικές: *δό μ* (= *δός μου*), *δό μ τι*, *δό μ τι μι*, *δόμτι μι κι μένα*, όπου η αντωνυμία *μι* (= *με*,

46. Ευθ. Μπουντώνας, *Μελέτη* κλπ., σ. 28.

47. Ι. Τσικοπούλου, *Μελέτη* κλπ., σ. 49.

48. Ευθ. Μπουντώνας, *Μελέτη* κλπ., σ. 64.

49. Ι. Τσικοπούλου, *Μελέτη* κλπ., σ. 36.

50. Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis*, Lugduni 1688, (Ανατύπωση Graz 1958), στη λ. *τζοπέλου*.

51. Α. Ι. Θαβώρη, «Μορφολογικά», κλπ., έ.α., σ. 95.

εμέ, εμένα) επαναλαμβάνεται τρεις φορές!

— Χαρακτηριστικές στις ίδιες περιοχές είναι και οι προστακτικές, όπως: *έλατι, σιούκουτι, σέβατι, στέκατι* κλπ.

— Ενδιαφέρουσα επίσης είναι η φράση: *όν τηλ μέρα* (= όλη τη μέρα).

— Επιρρήματα σε *-ας* στην Κοζάνη, όπως: *καμιάλλας* (= κάποτε), *άλλ-φουρας, καμιάφρας και κάγκαμιάφρας* (= ποτέ, κατά τον Στρ. Ηλιαδέλη, όπως το *μιθαύρου!*)⁵², *τσ' ανάπουδας* και σε *-ις*: *αλλου-ίς, τσ' ουπίσ'* κλπ.

— Το *θα* στην Κοζάνη έγινε *τα*: *τα σι γιλάσου, τα σι πω*, πιθανόν από επίδραση επόμενου *τα*, όπως: *θα τα πούμε = τα τα ποίμι*. Πβ. Κυρού Στεφάνου Σαχλίχη, *Γραφαί και στίχοι και ερμηνείαι*, στίχ. 334-5⁵³:

*κι ώσάν μᾶς ἑκατέστησες ὁ θεός τά σέ πληρώσει
δσον καλόν μᾶς ἔκαμες διπλού τά σέ τά δώσει*

Το *θά* προφέρεται κάποτε *δα* στο Βελβεντό και το Καταφύγι: *δα 'ρθώ*.

— Η κατάλ. του συγκριτικού *-τερη* στην Κοζάνη γίνεται *-τια'Ο(ρ, ^)*: *καλύτιαρ', μ'κρότιαρ' τρανύτιαρ'* κλπ., όπως και: *δεύτιαρ'*, πβ. και *κόκκιαν'*.

— Στο Καταφύγι λένουν: *ζ'λέου* (= σου λέγω), *να σ' πω* (= να σου πω), ενώ στα άλλα ιδιώματα: *σι λιώ, σι λέου, να σι πω* (= σε λέγω, να σε πω),

— Καταφυγιώτικα είναι και τα: *μιταλέγου, μιταεῖπιν* κλπ.

Στη Σιάτιστα τέλος χαρακτηριστική είναι η προφορά των *κι* και *τι* ως *τῶι* και του *γι* ως *τῆι* (τσιτακισμός): *γναίτῶις, θηλ' τῶί, ποίτῶι* (ποίη = εποίησε), *τῶιφάλ', παραντῆιλ'* κλπ.

Και στο Λεξιλόγιο οι ιδιορρυθμίες είναι πολλές. Θα σας αναφέρω τελειώνοντας μια πολύ μικρή επιλογή λέξεων που πιστεύω ότι ανήκουν σε ορισμένο ιδίωμα, χωρίς να αποκλείεται μερικές από αυτές να λέγονται και σε ένα άλλο ιδίωμα της περιοχής. Και ο λόγος είναι ότι δεν έχουμε δυστυχώς ικανοποιητικά γλωσσάρια από τα περισσότερα ιδιώματα του νομού. Δεν έχουμε ακόμα κανένα συστηματικό γλωσσάριο ούτε της Κοζάνης —ένα έχει ετοιμάσει όσο ξέρω ο Σύλλογος Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, δεν γνωρίζω όμως λεπτομέρειες—, ούτε της Σιάτιστας, παρά μόνο μικρά γλωσσάρια για λέξεις ορισμένων διαλεκτικών κειμένων. Των Σερβίων δεν έχουμε ούτε καν κείμενα. Για το ιδίωμα του Βελβεντού το γλωσσάριο του Μπουντῶνα είναι φτωχό, αφού δεν περιλαμβάνει όλες τις λέξεις που χρησιμοποιεί στη μελέτη του. Ένα πληρέστερο έχω ετοιμάσει ο υποφαινόμενος, συγκεντρώνοντας λέξεις από τα φοιτητικά μου χρόνια, και είναι έτοιμο για δημοσίευση. Για το ιδίωμα Κατα-

52. Βλ. Στρατή Ηλιαδέλη, «Μιθαύρου», *Ελμειακά* 2 (1982) 111 («...μιθαύρου τα πή κάγκαμιάφ'ρας...»).

53. G. Wagner, *Carmina graeca medii aevi*, Lipsiae 1874, σ. 76.

φυγίου υπάρχει από το 1892 ένα Λεξιλόγιο του Ι. Τσικόπουλου ως συνέχεια της μελέτης του «Περί Λεξικού κλπ.», που δημοσιεύτηκε, όπως είδαμε στα Αρχαία «Κοραΐς». Μολονότι όμως είχαν αναγγελθεί εκεί ότι η δημοσίευσή του θα γίνει «ἐν προσεχει τινι τεύχει», τελικά παρέμεινε ως χειρόγραφο στα αρχαία του Ιστορικού Λεξικού της Ακαδημίας Αθηνών⁵⁴.

Υπάρχει όμως το πλούσιο Λεξιλόγιο του Γ. Κρήτου, χρήσιμο, παρά τις ατέλειές του.

Τέλος για το ιδίωμα του Μπλατσίου ένα καλό γλωσσάριο μπορεί να καταρτισθεί αν αποδελτιωθεί η εξαιρετη εργασία του Μιχ. Αθ. Καλινδέρη, *Βίος της Κοινότητος Βλάτσης επί Τουρκοκρατίας* (Θεσσαλονίκη 1982), όπου το σπουδαίο κεφάλαιο για τη γλώσσα λανθάνει στις σελίδες: 323-522!

Ας δούμε όμως τώρα τα παραδείγματα:

1. Κοζανίτικες: *απόύρας* (χειμαρρος, απογυρίζω), *αρβανίκους* (= πηγάδι). Ο Τσικόπουλος σημειώνει: «...φρέαρ ἐν Κοζάνη...» (έ.α., σ. 9) *θιρμάρι* (δοχείο για ζεστό νερό), *λουζγιάζουμι*, *ταντοτάρας* (υπερόπτης - τανύζομαι) (και στο Μπλάτσι) κλπ.

2. Στατιστινές: *άχαρι* (προσφώνηση σε γυναίκες, κάτι σαν τα: *μάρι*, *μαρή*, *μουρή*, *κουνη* κλπ.), *ξινουφαλίζουμι* (πρβ. και το βελβεντινό *ξιστρουφχιάζουμι* - μου πέφτει ο αφαλός), *θιρμουκόπκα* (παρέλυσσα), *πόταπους* (τίλογης, στο Μπλάτσι *πόταβους* και *κάγκαπόταβους* = κακός).

3. Βελβεντινές: *αδέτι* (χωρίς, τίποτα), *αγγίτσια* (αλλού: *ίτσια*, *γίτσια* στην Κοζάνη) = τα *ία*), *πλατή* (η λαγάνα), *ματιά* (αρχ. *αίματία*, αρχ. μακεδ. *ματία-ματτή*, το στομάχι του χοίρου ή το παχύ έντερο (στο Βελβεντό και αλλού)⁵⁵.

4. Καταφυγιώτικες: *μπάιους* (μπάρμπας, μεσν. *βάγιος* = ιταλ. *balio*: παιδαγωγός), *τα δεικνιά* (οι δείκτες του ρολογιού), *θυρόπλι* (πορτούλα), *κουτσιάν'* (το κατωσάγυνο), *συντραϊστόυ* (το συνδαύλιστρον. Έτσι και στο Λιτόχωρο) κ.ά.

5. Μπλατσίωτικες: *αδούλτσα* (ανοικοκύρευτη - *δούλισσα*), *ηλιουτήρι* (το

54. Ι. Τσικοπούλου, *Μελέτη περί λεξικού κλπ.*, έ.α., σ. 50.

55. Ο Ευθ. Μπουντώνας, *Μελέτη περί του γλωσσ. ιδιώματος Βελβεντού*, σ. 95, αναφέρει τη λέξη ως *ματι*. Ότι η *ματιά* του ιδιώματος Βελβεντού (και άλλων νεοελληνικών ιδιωμάτων) είναι η *ματτή* των αρχαίων Μακεδόνων, βλ. Α. Ι. Θαβώρη, «Η ελληνική διάλεκτος των αρχαίων Μακεδόνων και τα νεοελληνικά βόρεια ιδιώματα», *Πρακτικά του Γ' Πανδυτικομακεδονικού Συνεδρίου της Ομοσπονδίας Δυτικομακεδονικών Σωματείων, Καστοριά 3-4 Οκτωβρίου 1992*, Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 83-84: Τα ετυμολογικά λεξικά της αρχαίας Ελληνικής δέχονται την ετυμολογία της *ματτής* από το *μάττω* (που είναι του Αθήναιου). Η δική μου άποψη είναι ότι η *ματτή* είναι εξαπτικισμός από τον Αθήναιο (ή από προγενέστερους αττικούς κωμωδιογράφους) του μακεδονικού *ματία* (έτσι πέρασε και στη Λατινική: *matya*), και αυτό από το μεταγν. *αίματία*. Ειδική πραγματεία για τη λέξη *ματτή* υπέβαλα πρόσφατα για να δημοσιευτεί σε τιμητικό τόμο αφιερωμένον στον καθηγ. Α. Γ. Τσοπανάκη.

ηλιοτρόπιο, απ' όπου, μεταφορικά: *ηλιουτήρ'τους*: ο πολύ όμορφος), *κέθαρους* (ο κέδρος), *συνγκιργιά*, η (τριχιά, με την οποία δένουν τα ζώα από τα κέρατα. Έτσι και στο Βελβεντό, *συν + κέρας*).

6. Σερβιώτικες: Οι πληροφορίες είναι λιγοστές. Ο Μ. Μαλούτας δεν καταχωρεί ιδιωματικό κείμενο, τουλάχιστο των γηγενών (Βαροσλήδων: ένθ. αν., σ. 163), παραθέτει όμως παροιμίες, όπου καθρεφτίζεται το βόρειο ιδίωμα: σ. 153 *του πιτσι τ'* (το πετσι του), *τα σ'κλιά* (τα σκυλιά), *χάρ'ζαν* (χάριζαν), *του ζ'μί τ* (το ζουμί του) κλπ. Ο Ι. Τσικόπουλος σημειώνει τη λέξη: *φάραγγας* (φαράγγι) και την ωραία, όπως την ονομάζει, λέξη: *ζευγαλατειό* (= ζευγηλατειόν, προάσειον υπό ζευγηλατών οικούμενον)⁵⁶. Σε παλιό κώδικα της μονής Ζάμπορδας (βλ. Μαλούτα, *έ.α.*, σ. 78) αναφέρεται: *Ζευγαλατία*. Τους κατοίκους του προαστίου τους έλεγαν *Ζευγαλατιανούς* (Μαλούτας, *έ.α.*, 164). Επίσης διαπίστωση ότι η λέξη που αναφέρει ο Μαλούτας σε παροιμία: *κουκουιάβα*⁵⁷.

— Άλλα ν' τα μάτια τς πέρδικας, κι' άλλα ν' τής κουκουιάβας είναι σερβιώτικη.

Πολλές είναι τέλος και οι έξυπνες παρομοιώσεις και ειρωνικές εκφράσεις, ορισμένες από τις οποίες δεν μεταφράζονται εύκολα!

Όταν π.χ. ο Κοζανίτης ρωτάει για κάτι κάποιον και η απάντηση που παίρνει δεν είναι της αρεσκείας του, τότε θα πει: *τι πίντς αρα να σι κιράσου*; που ισοδυναμεί με την κοινή: τώρα μου έκαμες την καρδιά μου περιβόλι.

A. I. ΘΑΒΩΡΗΣ

56. Ι. Τσικοπούλου, *Μελέτη περί λεξικού κλπ.*, *έ.α.*, σ. 15, σημ. 23. Ενδιαφέρουσες είναι οι περιγραφές βυζαντινών συγγραφέων για το φαράγγι του Κάστρου των Σερβίων: *...κρημινοίς τε γάρ και φάραγγι φοβερωτάταις την ασφάλειαν έκέκτητο* (ενν. το Κάστρο), *Κεκαυμένος, Στρατηγικόν* 29, *...τό δέ τοιοῦτον κάστρον ἔστιν ἐν πέτραις ὑψηλαῖς πάνυ κείμενον καί φάραγγιν ἀγρίαίας καί βαθυτάταις περικυκλούμενον...*, στον ίδιο, 70, *...ἐκατέρωθεν τε φάραγγας περιβέβληται βαθείας...*, Ιωάνν. Καντακουζηνός (Βόνν.) III, 130.

57. Μ. Μαλούτα, *Τα Σέρβια, έ.α.*, σ. 153.